

KORMUŞİN, İ. V. Eski Türk Mezar Yazıtları: Metinler ve İncelemeler, Çev. R. ALİMOV, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2017, ss. 344, ISBN: 978-975-16-3344-6

Neslihan KARACAN

Ankara/Turkey

E-mail: karacan57@gmail.com

Tuva ve Hakasya Özerk Cumhuriyeti toprakları içerisinde yer alan 150'den fazla Eski Türk mezar yazıtı, Türkoloji çalışmalarında önemli bir yere sahiptir. XVIII. yüzyılda ilk defa rastlanan bu yazıtlar, Orhun yazıtlarının THOMSEN tarafından çözülmesinden sonra birçok kimse tarafından okunup yorumlanmıştır. Bilim dünyasında birçok kişinin ilgisini çeken yazıtlar hakkında çok sayıda çalışma yapılmıştır. Kesin tarihleri bilinmemekle birlikte bilim adamları bu yazıtların VIII-IX. yüzyıllar arasında yazılmış olduğunu düşünmektedir.

Hem tarih hem de filoloji açısından büyük öneme sahip bu yazıtlar üzerine çalışma yapanlardan biri de KORMUŞİN'dir. Eserin orijinal adı *Tyurkskiye Yeni-seyskiye Epitafii Teksti i Issledovaniya* başlığını taşır. Eser ilk olarak 1997 yılında Akademiya Nauk SSSR tarafından Moskova'da basılmıştır. Eserin Türkçeye kazandırılmış olması bilim dünyası için sevindiricidir.

KORMUŞİN, eserinin ortaya çıkış nedenini, yazıtlar üzerinde okuma, yorumlama, hatta işaret kadrosunda bile yapılan yanlış tespitler ile onları yeniden bir gözden geçirme gerekliliğinin ortaya çıkması olarak açıklıyor (s. 12)

Yenisey yazıtlarının dilsel özelliklerine bakarak hangi devlete veya boya ait olduğu ya da hangi tarihte yazıldıkları belirlenememektedir. Bu durum da inceleme sırasında metinleri sınıflandırma konusunda sıkıntılar doğurmaktadır. Bu sebeple yazar, yazıtları, coğrafi ölçütler ile bazı dil dışı özelliklere göre sınıflandırma noktasında çekinceler taşıdığını söylemektedir.

Eserde incelemeye dâhil olan yazıtlar, coğrafi ölçüte göre temel olarak iki ana gruba ayrılmıştır: I. Hakasya yazıtları ve II. Tuva yazıtları.

Eser, Önsöz, Giriş, I. Bölüm, II. Bölüm, Dizin, Kısaltmalar-Yayın Kuruluş Adları, Kaynaklar 1 ve 2 bölümlerinden oluşmaktadır. Eserin asıl çalışma malzemesi I. bölüm ve II. bölümde yer almaktadır. Bu iki ana grubun altında yazıtlar, damgalı yazıtlar, aynı damgayı taşımalarına göre, damgasız yazıtlar, üzerinde damga bulunmamalarına göre, damga tasviri hasarlı yazıt, yazıtın damga tasvirinin hasar görmüş olmasına göre alt gruplandırmalara tabii tutulmuştur.

Yazar, metinlerin sınıflandırılmasında damgalardan yararlanmışır. Bu sınıflandırmayı Tuva yazıtları arasında yeterli miktarda damgalı yazıtın bulunmasının mümkün kıldığını söylemektedir (s. 13). KORMUŞİN, Tuva bölgesinde yer alan 71 dikili taş yazıttan en az bir sözcüğü okunabilen yazıt sayısının 64, bu 64 yazıttan da 42'sinin damgalı olduğunu, Hakasya'da yer alan 24 yazıttan ise metin çözümlenmeye uygun olan 21 yazıt var iken, bunlardan sadece 4'ünün damgasının olduğunu 1 tanesinin de damgasının çok yıpranmış olduğunu tespit etmiştir (s. 13).

Yazar, kitapta yer alan yazıtların birçoğunu muhafaza edildikleri Minusinsk, Abakan, Krasnoyarsk gibi müzelerde ya da Hakasya'da ve Tuva'da yazıtların yer aldıkları bölgelere gidip bizzat gözlemleyip incelemelerde bulunduğunu önsözünde dile getirmiştir.

Kitapta her yazıta bir bölüm ayrılmıştır. Yazıtlar için *Drevnyurkskiy Slovar*'da kabul edilen kod ve numaraları kullanmıştır. Ancak bunun yanı sıra yazıt kod ve numarasından sonra parantez içerisinde eserin bulunduğu yer (köy, dağ,

ova) belirtilmiştir. Ayrıca o bölgede birden fazla yazıt var ise romen rakamıyla numaralandırmıştır. Örneğin, E-109 (Uyuk-Oorzak II). Yazar, önsözünde, kitapta yer alan E-152 numaralı yazıtın ilk kez bu eserde yayınlandığını dile getirmiştir (s. 14).

Yazıtların her birine bir bölüm ayrıldığını yukarıda söylemiştik, bu bölümlerde yazıtın incelenmesi için belli bir sıralama izlenmiştir. Her yazıt dört alt başlıkta incelenmiştir.

Birinci bölümde, yazıt hakkında bilgilendirme yer alır; yazıtın ölçüleri, ilk olarak bulunduğu bölge ve günümüzde bulunduğu yer, keşif ve yayın tarihleri, yazıldığı taşın cinsi ve durumu, varsa aldığı hasarlar ve bu hasarların metne etkisi, yazı yönü, varsa damgasının biçimi gibi.

İkinci bölümde ise, işaret tashihleri yer almaktadır. İşaret tespitleri satır satır aktarılmıştır. Her satırda yer alan işaret kadrosu numaralandırılmıştır. Örneğin 1.5 gibi. Bu birinci satır beşinci işareti temsil etmektedir. Herhangi bir satırda okunamayan ya da tahrip olmuş bir işaret varsa bu numaralandırma yöntemiyle kolayca ve açık bir biçimde anlatılmıştır. İşaretlerin tespiti yapılırken kıyaslamalar da yapılmıştır. Yazar, herhangi bir yazıt hakkında işaret kadrosunu sayarken kendisinden önce, bu yazıtlar hakkında çalışma yapan Aspelin, Radloff, Malov gibi bilim adamlarının tespitlerine de yer vermiştir. Yanlış belirtildiğini düşündüğü işaret veya işaretler hakkında düşüncelerini belirtmiş ve düzeltme önerilerinde bulunulmuştur. Saptadığı işaretlere ilişkin kanıtlar sunmuştur.

Üçüncü bölüm ise, çalışmanın metin kısmıdır. Bu bölümde metnin harfçevrimi, yazıçevrimi ve çevirisi yer almaktadır. Harfçevrimde bu yayın için S. G. Bolotov tarafından özel olarak hazırlanan runik matbu harfler kullanılmıştır (s. 14). Ayrıca yazıçevrim sisteminde V. Thomsen tarafından ortaya konulan ve müteakip araştırmacılar tarafından geliştirilen ve artık Türkoloji bilimi için geleneksel bir durum haline gelen yazıçevrim sisteminden yararlanılmıştır (s. 15). Metin çevirisinde ise metnin kelime kelime çevirisini yapmaktan kaçındığını belirten yazar, metin dışı kelimelere mümkün olduğunca az başvurduğunu, metnin anlaşılır olması için ihtiyaç duyulduğunda kullanılan metin dışı kelimeleri ise köşeli parantezle gösterdiğini belirtmiştir (s. 15).

Dördüncü bölüm ise Açıklamalardan oluşmaktadır. Bu bölümde ise KORMUŞİN, metindeki her sözcük için değil, genellikle okuma ve anlamlandırmada diğer bilim adamları tarafından farklı okunan ve anlamlandırılan kelimeleri ya da tartışmalı olan bazı okumaları ve anlamlandırmaları değerlendirmiştir. Kendi düşüncesine kanıtlar sunmak amacıyla tarihî metinlerden ve sözlüklerden yararlanmış ve örnekler sunmuştur (Mesela, *Dîvânü Lugati't-Türk, An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish, Drevnetyurkskiy Slovar* gibi).

Eserin Giriş bölümüne yazar, “*Yenisey Mezar Yazıtlarının Etnik Ve Kronolojik Aidiyeti Meselesi*” konusu ile başlamıştır. Günümüzde Hakasya ve Tuva topraklarında yer alan bölgede geçmişte de türlü kavimlerin iç içe yaşaması yazıtların etnik açıdan hangi kavme ait olduğu konusunda belirsizlikler doğurmaktadır. Ancak KORMUŞİN, Bozkır Kağanlığı’ndan sonra Uygurlarda da önemli devlet adamları adına anıt taş diktirme geleneğinin devam etmesiyle Yenisey havzasındaki taşların Köktürkler değil Uygurlar döneminde dikilmiş olabileceğini düşünür (s. 19). Ayrıca metinlerin ait oldukları milleti belirlemede dil unsurlarının da önemli olduğunu, ancak her iki bölgede Türklerin ortak edebî dilinin kullanılması yönüyle bunun da ayırt edici olmadığı görülmüştür. Burada saptanan, Hakasya yazıtlarının Tuva’da yer alan yazıtlardan üslup ve ifade açısından farklılığıdır. KORMUŞİN, elde bulunan verilerin eserin yazılış tarihinde azlığı bakımından bu meselenin tam bir açıklamasının bu eserde henüz bulunmadığını belirtir (s. 20).

Bölümün ikinci başlığı ise “*Runik Türk Alfabesi*” dir. Bu bölümde runik alfabe tanıtılmıştır. Ardından Orhon-Yenisey Alfabesi adıyla bir tablo verilmiştir. Verilen bu tabloda 52 adet işaret yer almaktadır. Bu işaretlerden ilk 38’i Orhon Yazıtlarında kullanılan harflerdir. 39-51 arasındaki işaretler diğer runik harfli metinlerde rastlanan işaretlerdir. 52. işaret ise kelime ayırıcı olarak kullanılan noktalama işaretidir. KORMUŞİN, tabloda satırın ilk sırasında yer alan bir işaretin standart ve yaygın olduğunu diğer şekillerin ise farklı yazıtlarda rastlandığı biçimleri olduğunu dipnotunda belirtmiştir (s. 26).

Giriş bölümünde işlenen bir diğer konu ise “*Runik Türk İşaretlerinin Grafik Yapısı*”dır. Runik işaretlerini, geometrik biçimlerinden yola çıkarak, gövde, kavis,

daire, sap, yarım gövde, diş, çengel, ilmikli çengel, küçük yay, nokta olmak üzere 10 grup altında değerlendirmiştir.

Yazarın bu bölümde değindiği bir diğer konu ise *Türk Runik Harflerinin Paleografyası* başlığını taşır. Bu başlık altında Türk runik paleografya çalışmalarının yetersizliğine değinilmiştir. KORMUŞİN, 1975'te neşrettiği *K osnovnum ponyatiyam tyurkskoy runičeskoy paleografii* adlı çalışmasıyla bu alanda bir ön çalışma başlattığını söylemiştir (s. 33). Bu paleografik çalışmalar neticesinde yazar, runik yazılı metinleri beş grupta sınıflandırmıştır: 1. Orhon öncesi yazıtlar; 2. Orhon yazıtları; 3. Uygur yazıtları; 4. Yenisey yazıtları; 5. Talas yazıtları.

Bu belirlediği gruplarda işaretlerin belirli bir özgünlüğü olduğunu ya da aynı grup içinde değişen biçimlerini tespit etmiştir. Bu konuyu işaretler üzerinden örneklendirerek anlatmıştır.

Giriş bölümünde işlenen son konu ise “Yazı Yönü ve Konumu” meselesidir. Runik alfabeli yazıtlar genel olarak dikey biçimde yazılmış ve sağdan sola doğru okunmaktadır. Ancak bunun olmadığı metinler de yazıtlar da bulunmaktadır. KORMUŞİN, incelediği yazıtları bu açıdan I. ve II. tip olarak sınıflamıştır. I. tip, yukarıdan aşağı ve soldan sağa doğru; II. tip ise aşağıdan yukarı ve sağdan sola doğrudur. Yenisey yazıtlarının çoğu bu II. tipe göre yazılmıştır (s. 38).

I. Bölümde (s. 41-153) “*Hakasya Yazıtları*” işlenmiştir. Hakasya Özerk Cumhuriyeti sınırları içinde yer alan, ancak eşya üzerinde yer alan yazıtlar ile ziyaretçilerin yazdığı kayalar üzerindeki yazıtlar hariç olarak, yirmiden fazla dikili taş vardır (s. 41).

Eserde bu yazıtlardan 13 tanesinin incelemesi yer almaktadır. Bu yazıtlardan damgalı dört yazıt, iki farklı damgayı barındırmaktadır. Damgalı Yazıtlar E-25, E-104, E-48 numaralı yazıtlardır. Damgalı Yazıt ise E-27 numaralı yazıttır. Damgasız Yazıtlar başlığı altında Altın Köl Yazıtlarından E-29 ve E-28, Uybat Yazıtlarından E-30, E-31, E-32, E-98 ve Hakasya'nın Diğer Bölgelerinde Yer Alan Yazıtlardan ise E-37, E-40, E-120 yer almaktadır.

II. Bölüm (s. 155-313), *Tuva Yazıtları* hakkındadır. Tuva Özerk Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer alan yazıtlara yer verilen bu bölümde 43 ayrı yazıt bulunmaktadır. Yazıtlar öncelikle Damgalı Yazıtlar, Damga Tasviri Hasarlı Yazıtlar ve

Damgasız Yazıtlar olmak üzere 3 ana gruba ayrılmıştır. Damgalı Yazıtlar ise kendi içlerinde alt başlıklara ayrılmıştır.

Aynı tipte olan yazıtlar için bir başlık açılmış ve şeklen birbirine benzeyen damgalar bu başlık altında sıralanmıştır. Ƴ Tipinde damgası olan yazıtlar 7 benzer damgadan oluşmaktadır. Bunlar, Ƴ Damgalı Yazıtlar (6 tanedir: E-21, E-61, E-65, E-66, E-96, E-152), Ƴ Damgalı Yazıtlar (E-22 ve E-23), Ƴ Damgalı Yazıtlar (E-17 ve E-92), Ƴ Damgalı Yazıtlar (E-1), Ƴ Damgalı Yazıtlar (E-15), Ƴ Damgalı Yazıtlar (E-42 ile E-49) ve Ƴ Damgalı Yazıtlar (E-52, E-70)'dır.

Ƴ Tipinde Damgası Olan Yazıtlar ise Ƴ Damgalı ve Ƴ Damgalı Yazıtlar olarak ikiye ayrılmıştır. Bu bölümde toplam 4 yazıt yer almaktadır (E-12, E-14, E-19 ve E-20). Bunlardan E-20 Ƴ damgasını taşımaktadır.

Ƴ Tipinde Damgası Olan Yazıtlar eserde 5 alt damga türü adı altında incelenmiştir. Bu yazıtların benzer damgaları taşımasının yansıra, yazar, benzer dil özelliklerine de sahip olduklarını belirtmiştir. Aslında bu damgaları 5 başlık altında olsa da 6 farklı damga türüne sahip olduklarını söyler. Ancak burada yer alan E-55 numaralı yazıtın damgası hasarlı olduğundan bu gruba dâhil olması konusundaki çekincelerinden dolayı adı geçen yazıt daha aşağıda “*Damga Tasviri Hasarlı Yazıtlar*” arasında değerlendirilmiştir. Bu bölümde yer alan yazıtlar ise, Ƴ Damgalı Yazıtlar (E-3, E-43, E-68), Ƴ Damgalı Yazıtlar (E-6 ve E-7), Ƴ Damgalı Yazıtlar (E-5 ve E-8), Ƴ Damgalı Yazıt (E-54), Ƴ Damgalı Yazıtlar (E-45, E-44, E-46)'dır.

Ƴ Damgalı Yazıtlar, bu damgayı taşıyan yazıt sayısı toplam 5'tir (E-10, E-59, E-100, E-147, E-149).

Ƴ Damgalı Yazıtlar, bu damgaya sahip toplam 4 adet yazıt bulunmaktadır (E-2, E-51, E-109, E-110). Bu yazıtlardan sadece Munisinsk müzesinde yer alan E-51 numaralı yazıtın ilk bulunduğu yer bilinmemektedir. Ancak -aynı damgayı taşıyan diğer 3 yazıttan dolayı olmalı- KORMUŞİN bu yazıtı da Tuva yazıtları içerisinde değerlendirmiştir.

Damga Tasviri Hasarlı Yazıt olarak bir adet tespit edilmiştir (E-55). Bununla birlikte “*Damgasız Yazıtlar*” başlığı altında üç yazıt incelenmiştir. (E-11, E-50, E-53).

Kitabın bahsedilen bu baskısına Mehmet ÖLMEZ'in son sözü eklenmiş ve ardından da Yenisey Yazıtlarından bazılarının fotoğraflarına yer verilmiştir.

Uzun yıllarını harcayarak Türkoloji dünyasına sunduğu bu çalışmasından dolayı yazarı tebrik eder, bu değerli eserin Türkçeye kazandıran mütercimi kutlarız.